

СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ КРЕДИТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ: КОЛІЗІЇ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ

Проаналізовано інтерпретацію поняття кредиторської заборгованості та особливості її класифікації на основі аналізу літературних джерел

Постановка проблеми. Значну питому вагу в складі джерел коштів підприємства мають позикові кошти, у тому числі й кредиторська заборгованість. Кредиторська заборгованість є одним із джерел формування засобів для підприємств і тому виступає складовою частиною господарських операцій економічних суб'єктів, з точки зору їх фінансової стабільності. Проте залучення позикових засобів останнім часом спрямоване не на розвиток виробництва, а, навпаки, на погашення своїх зобов'язань перед іншими кредиторами. Прийнято вважати, що підприємство, яке користується в процесі господарської діяльності тільки власним капіталом, має максимальну стійкість.

Управління кредиторською заборгованістю є одним з найбільш складних завдань бухгалтерського обліку, що пов'язано з існуванням проблеми неплатежів. Суб'єкти господарської діяльності на перший план висувають вирішення власних проблем, замість виконання фінансових зобов'язань по платежах перед кредиторами. Прогалини законодавчої бази щодо майнової відповідальності за невиконання власних договірних зобов'язань дають можливість зловмисникам ухилятися від розрахунків за борговими зобов'язаннями.

Стан вивчення проблеми. Аналіз наукової літератури свідчить, що питання, щодо загальної сутності та особливостей класифікації кредиторської заборгованості підприємства – пріоритетним напрямком багатьох традиційних досліджень Ф.Ф. Бутиця [4], С.Ф. Голова [5], І.В. Орлова [10], Н.М. Ткаченко [15], Ю.С. Цал-Цалка [18], К.С. Сурніної [14], Н.І. Верхоглядової [7] та ін.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Отримані в статті результати і запропоновані рекомендації та їх використання сприятимуть удосконаленню методики бухгалтерського обліку кредиторської заборгованості промислових підприємств, що має важливе значення для аналізу та контролю кредиторської заборгованості і, як результату, прийняття неупереджених управлінських рішень з регулювання розрахунків в цілому.

Мета дослідження полягає у визначенні сутності поняття та класифікації кредиторської заборгованості, їх впливу на економічний стан господарюючого суб'єкта.

Викладення основного матеріалу. У ринкових умовах господарювання взаємовідносини між підприємствами мають характер грошових розрахунків. Розрахунки між підприємствами і організаціями – це одна з необхідних складових розширеного відтворення. Вони опосередковують розподіл і перерозподіл суспільного продукту, перехід його з товарної форми в грошову, і навпаки. Розрахунки ґрунтуються на економічній базі кругообігу коштів в процесі виробництва і є суспільним визнанням того, що підприємство-виробник тієї чи іншої продукції виконало свої виробничі зобов'язання і поставлені цілі.

У регульованих ринкових системах з розвинутим господарським законодавством кредитор у разі невиконання позичальником у передбачені терміни своїх кредитних зобов'язань може подати на нього позови в судовому порядку вимагати не лише повернення боргу, а й повного відшкодування збитків. У разі невиконання позичальником рішень суду про сплату заборгованості суд оголошує боржника неплатоспроможним і застосовує механізм банкрутства, який водночас є й механізмом вибору

ефективного власника, і механізмом запобігання можливій ланцюговій реакції поширення неплатежів між господарюючими суб'єктами, що може перетворитися на потужний дестабілізуючий фактор економіки.

Саме для нормального функціонування всіх ланок господарства необхідно мати достовірну інформацію про фінансовий стан підприємства, зокрема про кредиторську заборгованість.

Незважаючи на давню історію існування кредиторської заборгованості та стан її вивчення, в сучасній науковій літературі немає єдиної думки щодо трактування цього поняття.

Так, А.Б. Борисов, визначає кредиторську заборгованість як грошові кошти, які тимчасово підпорядковані підприємству, фірмі, які підлягають поверненню юридичній або фізичній особі, у яких вони позичені і яким вони не виплачені [3, с. 437].

Бутинець Ф.Ф., Горецька Л.Л. розглядають кредиторську заборгованість як форму розрахунку за товари і послуги, які придбаються у ході операцій компанії, що періодично повторюються і використовуються у виробництві (в якості сировини) чи для перепродажу (інакше її називають рахунками до сплати чи торговими рахунками до сплати) [4, с. 387].

У свою чергу С.Ф. Голова та В.М. Костюченко зазначають, що кредиторська заборгованість, рахунки до оплати (Accounts Payable) – це суми, які нараховуються постачальникам за купівлю у них товарів або послуг в кредит [8, с. 320].

Партин Г.О. та Загородній А.Г. наголошують, що кредиторська заборгованість – це заборгованість підприємства іншим юридичним і фізичним особам, що виникла в результаті здійснених раніше дій (подій), оцінена в гривнях і щодо якої в підприємства існують зобов'язання її погашення в певний строк [11, с. 112].

Цал-Цалко Ю.С. ідентифікує кредиторську заборгованість як тимчасове залучення активів у господарську діяльність підприємства за рахунок тимчасово безоплатного одержання майна інших суб'єктів господарювання [18, с. 260].

У великому економічному словнику під кредиторською заборгованістю розуміється заборгованість даної організації іншим організаціям, робітникам і особам, які називаються кредиторами [2, с. 247].

Ткаченко Н.М. стверджує, що кредиторська заборгованість – це тимчасово залучені суб'єктом у власне користування грошові кошти, які підлягають поверненню юридичній або фізичній особі [15, с. 683].

Як правова категорія, – пише Н.В. Чабанова та Ю.А. Василенко, – кредиторська заборгованість – це особлива частина майна організації, що є предметом обов'язкових правовідносин між організацією і її кредиторами. Організація володіє і користується кредиторською заборгованістю, але вона зобов'язана повернути чи виплатити дану частину майна кредиторам, що мають права вимоги на неї. Дана частина майна – це борги організації, чуже майно, чужі кошти, що знаходяться у володінні організації-боржника [20, с. 413].

Кредиторська заборгованість, на думку І.А. Бланк, – це поточні зобов'язання підприємства, що відображають його заборгованість перед господарськими партнерами з комерційних операцій; з розрахунків, нарахованих до оплати тощо [1, с. 162].

Черкав Д.І. вважає, що кредиторська заборгованість виникає (або погашається) при здійсненні організацією будь-яких операцій, пов'язаних з рухом грошових засобів, матеріальних ресурсів або прийняттям на себе відповідних зобов'язань [16, с. 453].

Отже, як бачимо, наведені трактування поняття "кредиторська заборгованість" підтверджують те, що існують певні розбіжності у визначенні даного поняття. В основному вчені розглядають кредиторську заборгованість, як грошові кошти, деякі як частину майна або форму розрахунків за товари та послуги, але ніхто не наголошує на тому, що кредиторська заборгованість є складовою кругообігу капіталу. Адже елементи кругообігу капіталу є частиною безперервного потоку господарських операцій. Закупівлі призводять до збільшення виробничих запасів і кредиторської заборгованості, виробництво – до збільшення готової продукції, реалізація – до зростання дебіторської заборгованості і грошових коштів. Цей цикл операцій багаторазово повторюється і в результаті зводиться до грошових надходжень і платежів.

Тому, вважаємо, що кредиторська заборгованість – це складова кругообігу капіталу, котра виступає предметом обов'язкових правовідносин між боржником і його кредитором, що виникли на стадії постачання і мають гривневий еквівалент.

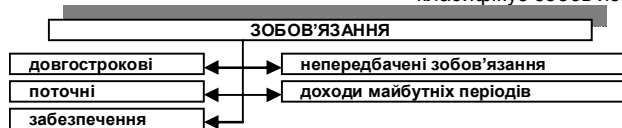

Рис. 1. Класифікація зобов'язань за П(С)БО 11

Джерело: систематизовано на основі [12]

Отже, як бачимо, П(С)БО 11 пропонує загальну класифікацію, яка є універсальною для будь якого підприємства. Колектив авторів, Н.І. Верхоглядова, В.П. Шило, С.Б. Ільїна, погоджуються з даною класифікацією, але зазначають що для правильної організації бухгалтерського обліку зобов'язань важливим є визначення моменту виникнення зобов'язання, оскільки юридичні та економічні аспекти цього питання не збігаються. Так, у момент підписання договору на одержання кредиту між підприємством і банком виникає юридичне зобов'язання, суть якого полягає в тому, що воно підлягає виконанню в майбутньому. В бухгалтерському обліку підприємства зобов'язання знаходить своє відображення лише тоді, коли на його поточний рахунок банк зарахує грошові кошти [7, с. 323].

Тому пропонують поділяти зобов'язання залежно від порядку визначення суми до погашення зобов'язання на реальні та потенційні. Реальні зобов'язання виникають на підставі договору, контракту, одержаного рахунку (як правило, сума заборгованості та строк погашення по них є конкретними і вказуються у відповідних документах). Залежно від строку погашення реальні зобов'язання поділяють на поточні та довгострокові. Потенційні зобов'язання характеризуються тим, що сума і термін платежу за ними не визначені і залежать від подальших подій у майбутньому. Потенційні зобов'язання поділяються на забезпечення, непередбачені зобов'язання та доходи майбутніх періодів.

Таку ж класифікацію пропонують С.Ф. Голов [5, с. 319], А.М. Стельмащук та П.С. Смоленюк [13, с. 227].

Зобов'язання	в залежності від порядку визначення суми	фактичні умовні
	в залежності від термінів погашення	поточні (короткострокові) довгострокові

Рис. 2. Класифікація зобов'язань за О.М. Губачовою та С.І. Мельник

Джерело: [9, с. 294]

Основу побудови бухгалтерського обліку кредиторської заборгованості визначає її класифікація.

Класифікація (від лат. *classis* – клас і *facio* – роблю) – система розподілення об'єктів (процесів, явищ) за класами (групами тощо) відповідно до визначених ознак. Інколи вживають термін категоризація у значенні "розподілення об'єктів на категорії".

Оскільки в результаті класифікації утворюється хоча б один клас (група), принаймні з одним елементом, – можна визначити класифікацію як групування, утворення класів об'єктів, що, до речі, ближче до етимології слова класифікація.

Наукова класифікація є методом дослідження множини об'єктів шляхом їх поділу на класи (групи) за відповідною загальною ознакою способом пізнання сутності, змісту, ступеня схожості і відмінностей об'єктів. Нерозуміння теоретичних основ класифікації іноді призводить не тільки до некоректного застосування деяких термінів, понять, але і до помилок при класифікації [14, с. 56].

Аналіз наукової літератури дає різнобічне уявлення про особливості класифікації кредиторської заборгованості, яку багато авторів називають зобов'язаннями, так як їй притаманні різні класифікаційні ознаки зобов'язань. Тому, розглянемо дані класифікації за різними поглядами науковців.

З метою бухгалтерського обліку П(С)БО 11 класифікує зобов'язання наступним чином (рис. 1).

Хендріксен Е.С. та Ван Бреда М.Ф. відмічають [17, с. 427] (цитуються по І. Чалому [19, с. 123]), що зміст статті "Доходи майбутніх періодів", яка не має будь-якої конкретно визначеної характеристики, може сприйматись як щось середнє між зобов'язаннями і власним капіталом. Автори указують на те, що така невизначена стаття звіту може бути використана в недобросовісних цілях: "Нерідко *наличие неопределенности позволяет прибегать к отсрочке отражения дохода с целью искусственного его сглаживания. По этой и ряду других причин концепция отсроченных доходов должна быть изъята из числа средств формирования финансовой отчетности*".

Тому, як зазначає І. Чалий, враховуючи сумнівний статус статті "Доходи майбутніх періодів", при МФЗ-трансформації потрібно віднести відповідні залишки на інші статті зобов'язань, наприклад, аванси отримані або інші поточні зобов'язання тощо. Також автор наголошує, що зобов'язання, які відображені за статтями забезпечень, повинні бути проаналізовані на предмет розподілу на поточні та довгострокові; пропонує об'єднати в одну статтю поточні зобов'язання за розрахунками з бюджетом, за страхуванням та за розрахунками з учасниками в статтю "Нараховані зобов'язання".

Губачова О.М. та Мельник С.І. наголошують, що у бухгалтерському обліку зобов'язання відображають тільки тоді, коли виникає заборгованість по них. Кредиторська заборгованість визнається, якщо вона відповідає її визначенню, може бути виміряна і є релевантною і достовірною. Тому, на відміну від попередніх класифікацій розглядають зобов'язання за наступними ознаками (рис. 2).

Фактичні зобов'язання виникають на основі договору, контракту, одержаного рахунку, сума заборгованості за якими відома.

За умовними зобов'язаннями, навпаки, точна сума не може бути визначена до настання певної дати. Це заборгованість зі сплати податків, відпусток тощо.

Короткострокові (поточні) зобов'язання мають бути погашені в процесі одного операційного циклу діяльності підприємства або протягом одного фінансового року після дати складання балансу. Термін оплати довгострокових зобов'язань перевищує фінансовий рік [9, с. 294].

Досить дискусійним є підхід І.А. Бланк щодо визначення сутності та видів кредиторської заборгованості. Автор зазначає, що кредиторська заборгованість – це поточні зобов'язання підприємства, при цьому не уточнює сутності поняття “поточні

зобов'язання”. Але якщо поточними зобов'язаннями вважати короткострокову заборгованість, тоді як у звітності відображати заборгованість по довготривалих операціях? Адже виконання інвестиційних програм, розробка перспективних проектів розвитку підприємства ініціатором і навіть залучення підприємством позикових коштів фінансово-кредитних установ на дані цілі сприятиме утворенню довгострокової заборгованості. Так як короткостроковий період призводитиме до уповільнення кругообігу засобів підприємства, породжуватиме проблеми, що будуть пов'язані з дефіцитом грошової маси для обслуговування кругообігу засобів виробництва.

Автор наголошує, що у сучасній фінансовій практиці виділяють наступні основні види кредиторської заборгованості (рис. 3).

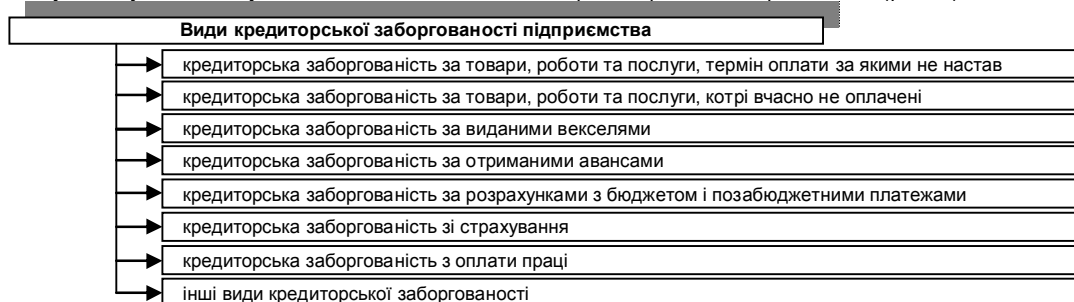

Рис. 3. Види кредиторської заборгованості за І.А. Бланк

Джерело: [1, с. 163]

Отже, як бачимо, автор розглядає досить розгорнуту класифікацію, але, на жаль, не приділяє уваги довгостроковим зобов'язанням. Виходячи із практичної доцільності, дана класифікація актуальна для підприємств малого та середнього бізнесу, адже великий бізнес потребує забезпечення реалізації довгострокових стратегій підприємства, що у свою чергу вимагатиме довготривалих розрахунків з контрагентами.

Найбільш розгалужену класифікацію зобов'язань за різними ознаками пропонує колектив Житомирської наукової бухгалтерської школи на чолі з Ф.Ф. Бутинцем, а саме:

- за складністю: прості, складні;
- за визначеністю у часі: обмежені у часі, безстрокові;
- за забезпеченістю виконання зобов'язань: забезпечені, незабезпечені;
- залежно від підстави виникнення зобов'язання: договірні, позадоговірні;
- за способом погашення: монетарні, немонетарні;
- за часом виникнення: теперішні, майбутні;
- за терміном погашення: довгострокові, короткострокові;
- за можливістю оцінки: фактичні, оціночні, умовні [6, с. 461].

Цієї ж думки дотримується І.В. Орлов і зазначає, що класифікація зобов'язань у бухгалтерському обліку створена на основі господарських процесів, а тому зводиться до простого переліку, який регулює П(С)БО. Через це доцільно розглядати класифікацію бухгалтерських зобов'язань за різними ознаками. Автор наголошує, що П(С)БО 11 “Зобов'язання” не дає деталізованої характеристики класифікаційних ознак конкретних видів зобов'язань, порівняно з ознаками, які наводяться у Цивільному та Господарському кодексах. Така характеристика класифікаційних ознак дасть змогу чітко коментувати загальні положення бухгалтерського обліку зобов'язань [10].

Звичайно в бухгалтерському обліку відображаються не всі господарські зобов'язання, а лише ті, що впливають з виконання укладених

підприємством договорів чи здійснених дій. Тому в умовах МСФЗ-трансформації для потреб бухгалтерського обліку достатнім буде поділ зобов'язань на поточні (короткострокові) та довгострокові. Така класифікація полегшить і, в свою чергу, актуалізує роботу бухгалтерської служби.

Також, виходячи з практичної необхідності, для потреб управління (акціонерів, керівництва) доречно було б виділяти із загальної класифікації суми простроченої кредиторської заборгованості, що утворюється в результаті порушення покупцями порядку і термінів оплати розрахункових документів.

Виокремлення даного виду зобов'язань є необхідним для контролю сум простроченої кредиторської заборгованості, встановлення реальності її погашення, розрахунку часткових показників фінансової стійкості та платоспроможності підприємства, а по заборгованості, термін позовної давності якої минув, – вчасного відображення в декларації про прибутки та збитки підприємства.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Отже, на основі проведеного дослідження, ми дійшли висновку, що належна організація обліку кредиторської заборгованості на підприємстві будь-якої форми власності має важливе значення, оскільки сприяє упорядкуванню інформації, прозорості та достовірності даних розрахункових операцій за борговими зобов'язаннями (з кредиторами). Досягнення і належна підтримка стійкого фінансового положення підприємством є запорукою його подальшого економічного і фінансового зростання. Адже при недостатній платоспроможності підприємство буде змушене поставити основною метою діяльності не власну капіталізацію і зростання добробуту його власників, а позицію щодо утримання на конкурентному ринку. Передовий досвід свідчить, що одним із показників стійкого фінансового становища в умовах конкурентоспроможності є позитивна кредиторська заборгованість та належно організована робота з її управлінням.

Список використаної літератури:

1. *Бланк І.А.* Словарь-справочник финансового менеджера / И.А. Бланк. – К.: “Ника-Центр”, 1998. – 480 с. 2. Большой экономический словарь: [4-е изд. доп. и перер.] / Под ред. А.Н. Азрилияна. – М.: Институт новой экономики, 1999. – 1248 с. 3. *Борисов А.Б.* Большой экономический словарь / А.Б. Борисов. – М.: Кн. мир, 1999. – 895 с. 4. *Бутинець Ф.Ф.* Бухгалтерський облік у зарубіжних країнах: [Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності 7.050106 “Облік і аудит”] / Ф.Ф. Бутинець, Л.Л. Горецька. – Житомир: ПП “Рута”, 2003. – 544 с. 5. Бухгалтерський облік та фінансова звітність в Україні: [Навчально-практичний посібник] / під ред. С.Ф. Голова. – Дніпропетровськ, ТОВ “Баланс – Клуб”, 2001. – 832 с. 6. Бухгалтерський фінансовий облік: [Підручник для студентів спеціальності “Облік і аудит” вищих навчальних закладів – 8-ме вид., доп. і перероб.] / за заг. ред. Ф.Ф. Бутиця. – Житомир: ПП “Рута”, 2009. – 912 с. 7. *Верхоглядова Н.І.* Бухгалтерський фінансовий облік: теорія та практика: [Навчально-практичний посібник] / Н.І. Верхоглядова, В.П. Шило, С.Б. Ільїна та ін. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 536 с. 8. *Голов С.Ф.* Бухгалтерський облік та фінансова звітність за міжнародними стандартами: [Практичний посібник] / С.Ф. Голов, В.М. Костюченко. – К.: Лібра, 2004. – 880 с. 9. *Губачова О.М.* Облік у зарубіжних країнах: [Навчальний посібник] / О.М. Губачова, С.І. Мельник. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 430 с. 10. *Орлов І.В.* Бухгалтерський облік і контроль зобов'язань суб'єктів господарювання: теорія і методологія: [монографія] / І.В. Орлов. – Житомир: ЖДТУ, 2010. – 400 с. 11. *Партич Г.О.* Управлінський облік: [Навч. посіб. – 2-ге вид. випр. і доп.] / Г.О. Партич, А.Г. Загородній. – К.: Знання, 2007. – 303 с. 12. Положення (стандарти) бухгалтерського обліку 11 “Зобов'язання”: [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00>. 13. *Стельмашук А.М.* Бухгалтерський облік: [Навчальний посібник] / А.М. Стельмашук, П.С. Смоленюк. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 528 с. 14. *Сурніна К.С.* Удосконалення обліку і аналізу дебіторсько-кредиторської заборгованості: проблеми теорії та практики: дис. кандидата екон. наук : 08.06.04 / Сурніна Катерина Станіславівна. – Луганськ, 2001. – 229 с. 15. *Ткаченко Н.М.* Бухгалтерський фінансовий облік на підприємствах України: [Підруч. для студ. екон. спец. вищ. навч. закл. – 6-те вид.] / Н.М. Ткаченко. – К.: А.С.К., 2001. – 784 с. 16. Учет – 2000: бухгалтерский и налоговый: [Т.1. – 3-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Издательско-консультационная компания “Статус-Кво 97”, 2000. – 552 с. 17. *Хендриксен Э.С.* Теория бухгалтерского учета: [пер. с англ.] / Э.С. Хендриксен, М.Ф. Ван Бреда / Под ред. проф. Я.В. Соколова. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 576 с. 18. *Цал-Цалко Ю.С.* Фінансовий аналіз: [Підручник] / Ю.С. Цал-Цалко. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 566 с. 19. *Чалий І.* БУХХОблік для дорослих: МСФЗ-трансформація. Управління прибутком. Податки / І. Чалий. – Х.: Фактор, 2001. – 400 с. 20. *Чебанова Н.В.* Бухгалтерський фінансовий облік: [Посібник] / Н.В. Чебанова, Ю.А. Василенко. – К.: Видавничий центр “Академія”, \2002. – 672 с.

ГОНЧАРУК Роман Петрович – аспірант кафедри бухгалтерського обліку Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтерси:

– класифікація кредиторської заборгованості в системі бухгалтерського обліку

Стаття до редакції надійшла: 01.01.12 р.